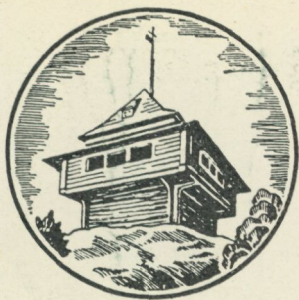

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1946**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1946

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM GÖSTA BERG SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Krönfigur från stavkyrka i Vossestrand, Hordaland, Norge. Skulpturen är i uppsatsen "Djevelen fra Vossestrand" (sid. 153 o. följ.) föremål för en närmare undersökning av konservator Reidar Kjellberg, Norsk folkemuseum, Oslo. Nordiska museet 16,629 c. Foto Märta Claréus.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1946
Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr

SYN OCH SANNING HOS OLAUS MAGNUS

av John Granlund

Se så vackra snöflingorna är", har jag hört mödrar säga till sina barn, när den mjuka, ulliga snön faller mot ytterkläderna eller fönsterrutan vid det första riktiga snöfallet. Vi ha fått lära oss, att snön är vacker. Vetenskapsmän, specialister på snö och is, ha med mikrofotografiens hjälp undersökt kristallbildningen och publicerat storartade bilder av snökristallerna. Den förste som kom på idén att söka beskriva snöflingor och avbilda dem, var Olaus Magnus, bild 1. Att han var den obestriddt förste är redan 1893 uppvisat av tysken G. Hellmann i boken om Schneekrystalle. I sin förmåga att göra originella och skarpsynta iakttagelser av nära liggande men förut obeaktade företeelser är Olaus Magnus för 1500-talet vad Linné är för 1700-talet. Båda äro visserligen starkt engagerade i sin tids intressen men gå vida utöver detta och bli pionjärer var och en på sitt håll. Olaus Magnus ligger oss fjärmare än Linné. Medan Linné arbetar med relativt moderna vetenskapliga metoder och jämförelsevis lätt kan kontrolleras, är Olaus Magnus genom sin auktoritetstro i mångt och mycket kvar i medeltiden. Uppgifter lämnade för nära fyrahundra år sedan ha vi icke heller alltid lika lätt att verifiera. En källkritisk uppgift av denna art är dock ofrånkomlig. I vissa fall, när det gäller primära iakttagelser, ligger det närmast till hands att först granska Olaus Magnus uppgifter om naturen. Skillnaderna mellan då och nu äro på detta område vida färre än ifråga om kulturföreteelserna.

Den 2 december 1945 firade Michaelisgillet under f. d. riksbibliotekarien Isak Collijns presidium sitt fyrtioårsjubileum. Förutom en historik över gillet storartade verksamhet i Olaus

Magnus-forskningens tjänst förelåg även en kommentar, tryckt i korrekturupplaga, till första boken av Olaus Magnus 1555 på latin utgivna *Historia om de nordiska folken*. Kommentaren följer Olaus Magnus kapitel rad för rad och anger i den mån det är möjligt vid varje enskild uppgift, om den är resultatet av litterär källa, självsyn, hörsägen, nordisk eller utomnordisk tradition, om den gäller samtid eller förfluten tid, om den har allmängiltighet eller är begränsad till vissa sociala skikt, geografiska miljöer o. s. v. Då författaren till föreliggande lilla artikel fått i uppdrag av Michaelisgillet att utarbeta nämnda kommentar kan det kanske anses motiverat att framlägga några personliga erfarenheter från detta arbete med Olaus Magnus första bok, även om det sker utan några som helst anspråk på fullständighet eller sluttighet.

Att Olaus Magnus iakttagelseförmåga, så som den manifesterar sig i första boken, är skarp, realistisk och slående är ett faktum. Både när det gäller naturen och olika kulturföreteelser har detta sin giltighet. Jag kan i förbigående hänvisa till hans framställning i första boken av t. ex. isläggning och islossning, trädens reaktion inför snön o. s. v.

Ibland ligga emellertid hans iakttagelser icke i så öppen dag. Bristen på litterära och konstnärliga förebilder kan vara kännbar nog för den som första gången vill fästa uppmärksamheten vid en dittills icke beaktad företeelse. I kapitel 21 har Olaus Magnus efter självsyn sökt skildra ett fruset vattenfall. Som den mångfarne resenär han var, stod det europeiska klimatets kontraster i förgrunden både för honom själv och hans lärda umgänge. Olaus Magnus koncentrerade skildringar av Nordens vinter ha också knappast något motstycke i sin intensitet. Om nämnda vattenfall skriver han: "När nu träsk och sjöar på högt belägna platser genom den ohyggliga kölden frysa till is och växa genom tillflöde från dolda kanaler och källädror, anvisas de av naturen att taga sitt utlopp utför ett fall för att där lämna ifrån sig sitt överflöd. Härigenom inträffar, att den i brusande fall och rask fart nedströmmande vattenmassan sänder en väldig rök i höjden och bildar vid nedstigandet omvända

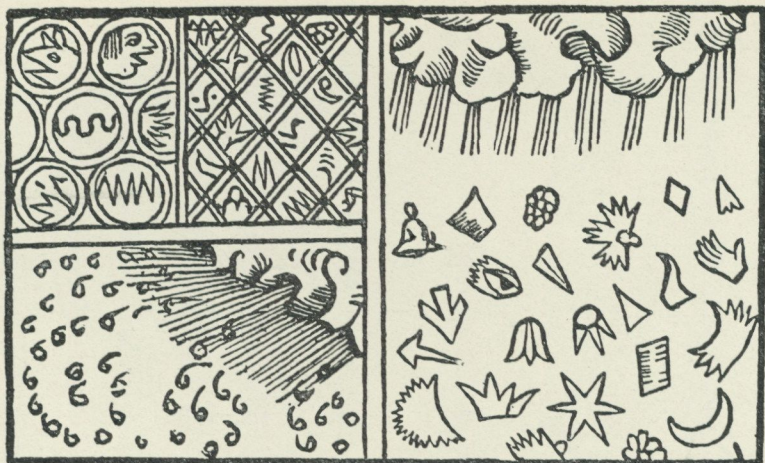

Bild 1. Snö- och iskristaller. Av bildens fyra rutor visa de båda översta till vänster sannolikt isbeläggningar på fönsterrutor, därunder ett snöfall. Rutan till höger avbildar tjugotre olika snökristaller. Ur Olaus Magnus, *Historia om de nordiska folken*. Vinjettbild till bok 1, kap. 22.

pyramider, som ställda vid sidan av varandra glänsa i regnbågens färger, liksom tycktes de med snillrik konst vara placerade i en viss ordning. Detta skådespel ter sig, när solstrålarna belysa det och mångfaldigas genom reflexer som hade man framför sig socklar av guld eller, om det är månen som består ljuset, av silver. Men dessa från höjden liksom nedhängande figurer äro ej de enda som under vintern komma till synes . . .” De frusna vattenfallen i Norden äro kanske ett av Europas största under. Genom att lägga vikt vid färgspelet har Olaus Magnus onekligen fått fram något av det mest karakteristiska i deras fägring. Det är icke omöjligt, att han sett t. ex. Tännforsen i vinterskrud, men naturligtvis kan han även avse ett vattenfall av betydligt mindre dimensioner.

Vida märkligare äro emellertid Olaus Magnus skildringar av så kallade vädersolar eller halofenomen i kapitlen 14 och 15. En olycklig omständighet har gjort, att dessa skildringar icke

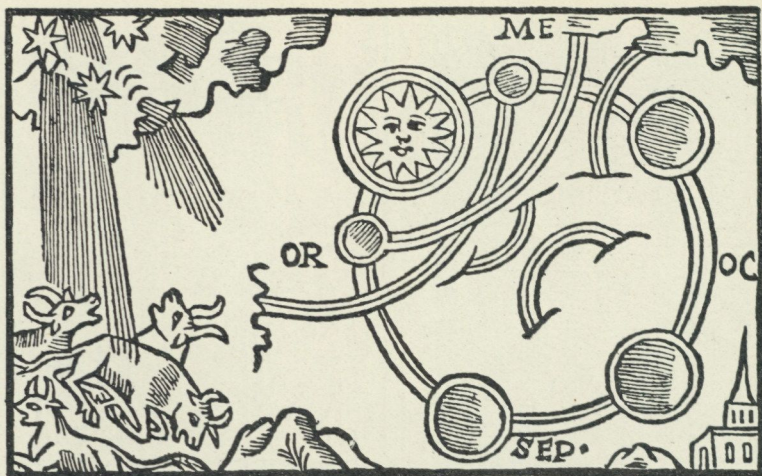

Bild 2. Vädersol, vinjettbild till kap. 15 i första boken av Olaus Magnus Historia om de nordiska folken. Ett rikt utbildat s. k. halofenomen. Rundlarna vid OR och ME äro de båda purpurröda bisolarna, SEP. (längst ned) är norr, OR öster, ME söder, OC väster. Jämför bild 3.

blivit uppmärksammade av den historiska meteorologiens målsmän. Bilderna som åtfölja texten ha nämligen vid tryckningen råkat bliva ombytta. Den vinjettbild, som nu står över 15:e kapitlet, hör till beskrivningen i 14:e kapitlet, och vinjettbilden över det sistnämnda kapitlet hör till det 15:e. Ytterligare en omständighet torde vållat, att dessa skildringar förbigåtts med tystnad. Olaus Magnus har nämligen, som han tyvärr ofta gör, i stället för att peka på de enskilda fallen, valt ett generaliserande framställningssätt. Det i kapitel 15 skildrade halofenomenet har Olaus Magnus möjligen sett själv. Tänkbart är emellertid också, att beskrivningen vilar på en äldre muntlig tradition, aktualiserad av det i föregående kapitel beskrivna fenomenet. Har Olaus Magnus sett detta sistnämnda med egna ögon?

Jämföra vi Olaus Magnus text nedan med bild 2, är den lätt att följa: "Understundom", skriver han, "kan man i de mot norr belägna regionerna, vid den tid då vårdagjämningen in-

Bild 3. Vadersolstavlan, målad på beställning av Olaus Petri och uppsatt i Stockholms storkyrka år 1535. Målningen visar Stockholm från Mälarsidan med Staden mellan broarna och Riddarholmen som mittparti. Längst till vänster ett stycke av Norrmalm och till höger Södra bergen.

träffar, när djup snö täcker jorden, få se cirklar eller ringar av följande utseende och placering på himlavalvet: den största ringen, som sträcker sig utefter horisonten, är helt och hållet vit; till denna sluta sig på skilda punkter av dess yta tre mindre dylika ringar, vilka emellertid mot öster antaga en saffransgul färg och hava en viss likhet med solen. Därtill är själva solklotet omgivet av en krans eller gård, till färgen liknande regnbågen, och har på bägge sidorna till följeslagare solbilder i purpurns färg. Från dessa bilder, eller så att säga dessa två extrasolar, utgå tvenne halvcirklar liksom två bågar, vilka skära varandra tvärsöver och slutligen uttänjas och försvinna som vanliga vädersolar. I närheten av den största ringens mittpunkt befinner sig en mot denna vänd regnbåge, som skiner i en tunn sky. Sedan visar sig en annan regnbåge av motsatt färg och läge i förhållande till den förra, alltså mörk. Denna sistnämnda sträcker sig därpå mot söder och skär den största ringen, varvid den oupphörligt förändrar färg liksom den vanliga regnbågen. Emellertid hava dessa solringar eller vädersolar ej längre varaktighet än på sin höjd två och en halv timme." Ett så praktfullt och utvecklat halofenomen är sällsamt. Det är också meteorologen Tor Bergerons mening, som jag flera gånger rådfrågat i hithörande spörsmål. Den historiska meteorologiens handböcker känna icke något sådant från 1500-talet, och ändock har det lämnat spår efter sig: vädersolstavlan i Stockholms storkyrka, bild 3.

Om vi vända Olaus Magnus bild 2 ett kvarts varv åt höger och jämföra den med halofenomenet på vädersolstavlan, så finna vi, att överensstämmelsen är perfekt. Teckningen är skirrare på vädersolstavlan, men ingredienserna äro desamma. Olaus Magnus bild följer noga hans text. Av solens ställning mellan öster (OR) och söder (ME) framgår att tidpunkten för fenomenet är ungefär vid niotiden på förmiddagen. Tidpunkten för halofenomenet på vädersolstavlan är enligt uppgift på tavlan klockan 7 till 9 fm. den 20 april gamla stilen. På Olaus Magnus bild upptages den stora ringens mitt av två mot varandra vända "regnbågar". Av dessa båda kan man i närvarande stund

icke se den mot solen vända på vädersolstavlan, kanske en följd av de tre renoveringar, som tavlan undergått. Den "regnbåge" som är öppen mot söder och öster säges i texten skola skära den största ringen. På bild 2 är denna skärning utan förbindelse med "regnbågen" utritad mellan den sydliga purpurröda bisolen och den närmast liggande saffransgula ringen. Så har denna skärning även tecknats på vädersolstavlan. De praktfulla färgerna med purpur och saffransgult, som Olaus Magnus skildrar, kunna inte heller nu återfinnas på vädersolstavlan, där alla solar och bågar i närheten av solen tona över från vitt, som är den stora ringens färg, och till gult. Motsvarigheterna till Olaus Magnus saffransgula ringar äro inte tecknade så stora på vädersolstavlan som på Olaus Magnus bild. De framstå inte heller tydligt på reproduktionen, men äro på originalet fullt urskiljbara som vita rundlar på den stora ringen. Som vi se är överensstämmelsen fullständig i så gott som alla detaljer.

Vädersolstavlan är, som senast Göran Axel-Nilsson (Sankt Eriks Årsbok 1941) påpekat, beställd av Olaus Petri med anledning av de "vädersolar" som år 1535 i april månad uppträtt på det stockholmska firmamentet och åstadkommit allmän oro bland befolkningen.

Vid den tiden, då detta halofenomen visade sig och vädersolstavlan målades av Urban målare, var Olaus Magnus sannolikt i Danzig. I sina självbiografiska anteckningar har han inte antecknat detta år, men av dem framgår, att han år 1534 jämte brodern återkom till Danzig från en resa till Rom, och att han stannade kvar i Danzig mer än två år, enligt egen uppgift ivrigt sysselsatt med kyrkopolitisk verksamhet. Det finns ej heller någon anteckning om att han detta år träffade landsmän, men härpå behöva vi icke ett ögonblick tvivla. Förbindelserna mellan Sverige och Danzig voro livliga, och av självbiografien och brev från Olaus Magnus till Gustav Vasa framgår, att han ännu under 1530-talets förra hälft betraktade sig såsom utrikeskorrespondent och diplomatiskt ombud med uppgift att här tillvarata svenska intressen. I Danzig har Olaus Magnus av en stockholmsresande hört berättelsen om vilken uppståndelse nämnda

himlafenomen vållat i staden och inte gett sig någon ro, innan han fått kompletta uppgifter. Att vädersolstavlan och Olaus Magnus vinjettbild gå tillbaka på antingen en gemensam cirkulerande förlaga eller att Olaus Magnus fått en skiss av vädersolstavlan, därom kan icke råda något tvivel.

För Olaus Magnus-kommentaren har detta konstaterande en principiell betydelse i så måtto, att det ger anledning till att med långt större närgångenhet än vad hittills varit fallet jämföra Olaus Magnus uppgifter med källorna för samtidens svenska historia. Härpå går jag emellertid icke in i detta sammanhang.

Vädersolarna ha intresserat Olaus Magnus så mycket, att han återger flera kapitel med antika och skolastiska auktorers vetenskapliga utredningar om sol- och mångårdar och hithörande optiska fenomen, men på beskrivningen av den refererade iakttagelsen ha dessa auktorer icke utövat något inflytande. Beskrivningen må utgöra ett exempel på sanningsenligheten och tillförlitligheten i Olaus Magnus uppgifter, när primäranteckningar ligga till grund.

En annan grupp av iakttagelser eller muntliga upplysningar ha däremot vid nedskrivningen en omedelbar färg av och anpassning efter samtidens lärdom. Jag skall bara lämna ett exempel. I andra bokens första kapitel skriver Olaus Magnus: "Även i södra Götaland, ej långt från staden Växjö, ligger på en slätt en sjö med dybotten, vilken på grund av sin hetta gör, att alla kokbara ämnen, som nedsänkas i densamma och sedan medelst ett snöre upphämtas, befinnas ögonblickligen eller på en kort stund kokta eller brända." Det låter ju inte vidare tillförlitligt. En specialist på Smålands sjöar slår ifrån sig med bägge händerna, och en hänvisning till sumpgas verkar inte övertygande. Trots detta finns det en kärna av sanning i uppgiften. Sjön som åsyftas är uppenbarligen Helgavärma, forsarna som bildas vid Helgasjöns utlopp i Helgeå. Vid Helgavärma skjuter en av mossarna vid Helgasjöns stränder djupt in och når fram till landsvägarna på den smala landtungan. Att småländska v ä r m a betyder "vattendrag som inte fryser om vintern" har en gång varit fullt klart för Olaus Magnus. Notisen om Växjö-

sjön återfinnes i ett av de kapitel som behandla Islands vulkaner och varma källor. När Olaus Magnus skriver dessa kapitel i landsflyktens trångmål, äro hans förbindelser med Norden efter allt att döma brutna. Sina primäruppgifter har han utnyttjat för Carta Marina och dess följskrifter. Härefter har han lagt ned mycket arbete på att i den lärda litteraturen komma till rätta med vulkanismens natur, och resultatet av dessa studier kommer fram i flera sammanhang i historieverket. Men härunder har lärdomen trätt i förgrunden, de friska intrycken ha sjunkit undan, och så har Helgavärma råkat få den karakteristik, som tillkommer Islands varma källor. Analyser av detta slag äro avsedda att i den nu påbörjade kommentaren söka bidraga till att belysa frågan om tidpunkten för de olika kapitlens tillkomst. En del av de kapitel, som stå i direkt sammanhang med Carta Marina, synes ha författats på ett rätt sent stadium av historieverkets tillkomst.

Efter dessa enkla exempel på Olaus Magnus uppgifter om olika naturföreteelser gå vi över till några anteckningar av honom om samtidens kulturliv. Det är allmänt erkänt, att reselivet i Norden av Olaus Magnus behandlas med sakkunskap. En forskare har dock påstått, att Olaus Magnus icke är intresserad av sin tids vägväsende. Det skulle vara beklagligt, om så vore förhållandet, eftersom just på detta område under senmedeltid och tidig vasatid källorna härtill äro mycket sparsamma och torftiga. Nu är det dock så, att Olaus Magnus, tvärtemot vad det sagts, har flera uppgifter om vägväsendet, vilka ta sikte på väsentliga ting, se särskilt i första boken kapitlen 19, 26, 27 m. fl. Han skiljer på sommarvägar och vintervägar och visar, att sommarvägarnas underhåll är organiserat på ett annat sätt än vintervägar. Det finns också antydningar om vinterresornas större frekvens än sommarresornas. Längre fram i sitt verk går han in på väg- och vattenbyggandets teknik o. s. v. Alla dessa uppgifter kunna verifieras. Licentiaten Nils Friberg, som inom kort utger ett stort arbete om Sveriges vägar, har bland annat samlat ett utomordentligt värdefullt material ur 1500-talets landskapshandlingar i Kammararkivet och ur skilda

domböcker särskilt från Norrland. För Olaus Magnus-kommentarens räkning har han ur detta sitt material dragit fram belägg som visa, att Olaus Magnus uppgifter ha stöd i gällande sedvanerätt. Vinterresornas större frekvens än sommarresornas kan också statistiskt bevisas.

Samma säkra blick för väsentliga ting kommer också fram, som Gösta Berg (*Finds of Skis*) skildrat, i Olaus Magnus beskrivning av skidorna och deras funktion, metoden att gå på islägg (Fataburen 1943) o. s. v. Vad Olaus Magnus med egna ögon ser i Norrland för övrigt är också i allmänhet skildrat utan vank och brist. Stundom följa emellertid på varandra utan förmedlande övergångar samtida iakttagelser och mytisk historia. Jämte enkla bilder, som söka återgiva vad han sett, möta också "historiska tavlor" med enbart mytiskt innehåll. Till en del beror detta på att forntidens historia särskilt vid ett tillfälle i Olaus Magnus liv blev levande verklighet. Det var under hans norrländska resa. Allt talar för att han år 1518, då resan anträdde, kunde sin Saxo, Paul Varnefrid, Jordanes och flera andra författare grundligt och ingående. Hans stora upplevelse blev att han, när han reste norr ut, samtidigt reste bakåt i historien. Man kan förstå, vad det betydde för honom, att själv få nalkas de mångomskrivna skrickfinnarnas land, som hans egna landsmän knappast kände till. Lapparna voro ännu hedningar. Forntiden slog honom till mötes i stort och smått, nära nog vart han kom. Bönderna uppträdde beväpnade till skydd mot vilddjuren. Klädedräkten var kolt och pälsverk. Även i prästgårdarna torde serverats icke rökt kött utan spicket. Tunnbröd och filmjolk var viktig föda. Här var Starkaters land, den svenske kämpe, vars blotta närvaro blev till en straffdom för det njutningslystna danska hovet. Det är därför vi ha Saxo-hjälten Starkater på Carta Marina som gränsvaktare längst i norr mot öster. Olaus Magnus har känt igen honom i Norrland.

Till Finnmarken och Bjarmaland (d. v. s. en del av Kolahalvön vid Vita havet) kom icke Olaus Magnus. Det bör därför icke förvåna, att Saxo får stå för uppgifterna om de mytiska

kulturförhållandena i dessa landsändar, för Finnmarkens del kompletterade med Erik Walkendorffs samtida verklighetsskildringar. Den "yttersta Norden" intresserar Olaus Magnus mycket. Med sina "skogsmänniskor", homines siluestres, lappones o. s. v., var den också ett aktuellt tema i den ungefär samtida europeiska litteraturen. Till de nordliga platser, dit Olaus Magnus icke kom själv, förlägger han efter känt mönster mytens värld såsom Saxo format den. Tengilds och Arngrims strider med ryttrartrupper burna av renar fylla redan på Carta Marina gränstrakterna mellan Finnmarken och skrickfinnarnas land. På gränsen mellan Finnmarken och Lappland, sydväst om ovannämnda kartbild, kör Höder den fyrhjuliga vagnen (currum), dragen av parrenar (cervis iugalibus) över fjällryggarna, dock i riktning mot väster i stället för mot öster. Allt detta och mera därtill hör till forntidshistorien, till myten i "yttersta Norden", uppnådd av Olaus Magnus själv.

Men Olaus Magnus kan också se forntiden realistiskt med sina egna ögon, även om de öppnats av Saxo. Hans originella idé att rita in fornminnena på sin karta har återupptagits i våra dagars moderna kartarbeten. Kapitlen 29—31 i första boken ägnas våra fornminnen, främst runstenarna. Bilderna som åtfölja dessa kapitel äro svaga. Det har tydligen varit ogörligt att få träsnidaren att fatta uppdragsgivarens intentioner. Olaus Magnus har i detta som i så många andra fall måst resignera. Runalfabetet i det latinska alfabetets ordningsföljd i 36:e kapitlet är dock omsorgsfullt skuret efter skriftlig förlaga, innehållande de yngre stungna runorna med angivande av varianter för enstaka runor. Några avritningar av runstenar hade Olaus Magnus icke med sig i landsflykten. Därför äro hans runstenscitater gjorda ur minnet och avse, som så ofta eljest, endast att ge en antydning om innehållet eller äro fri tendentiös fantasi. Men namnen han nämner äro äkta runstensnamn och återfinnas på bevarade runstenar. Fina och träffande iakttagelser har han gjort, till exempel om runstenarnas placering i terrängen: att till runstenar — av gråsten — tagas utan bearbetning stenblocken direkt, sådana de äro fallna ur klipporna,

vidare om de inristade runornas storleksförhållanden etc. Om de korsmärkta runstenarnas tillkomsttid visar han sig ha en anmärkningsvärt riktig uppfattning. Alla dessa uppgifter och flera kunna till fullo verifieras av våra dagars runforskare.

Vad texten beträffar finns det forskare, som ha tvivlat på att Olaus Magnus kunnat läsa runstensskrift. I 29:e kapitlet skriver Olaus Magnus: "Skriften tager sin början nedtill vid högra sidan av stenen, fortsätter uppåt till toppen och böjer sig över åt vänster, där den slutar vid foten, eller går den än en gång i samma riktning innanför den förra raden uppåt och slutar nere vid foten." Docenten Sven B. F. Jansson, som stått författaren bi i alla frågor, som röra runorna, hävdar med bestämdhet: Den som skrivit dessa ord måste ha kunnat läsa en runsten. I själva verket ha vi anledning att betrakta dessa upplysningar som vår äldsta skrivna instruktion i runkunskap.

I inledningen till detta kapitel om fornminnena gör Olaus Magnus en jämförelse med Egyptens pyramider. Han använder ordet pyramid som terminus technicus för "runstenar med upp-till spetsig form". På samma sätt kallar han en typ av kåtor för "hus i pyramidform". Axel Friberg har nyligen (Den svenske Herkules sid. 20 o. forts.) i motsättning till Hjalmar Grape (Studier i Olai Magni författarskap) särskilt framhållit, att de italienska humanisternas intresse för den egyptiska forntiden skulle under Olaus Magnus vistelse i Rom inspirerat honom till framställningen av kapitlet om runorna och fornminnena. Att Olaus Magnus var intresserad för Egypten är otvivelaktigt. I och för jämförelse åberopar han ofta sina auktorers notiser om Egyptens natur- och kulturförhållanden. Det var en modesak. Olaus Magnus intresse för runorna ligger emellertid, som jag visat, långt tillbaka. Vad han iakttagit och skildrar efter självsyn är icke färgat av egyptologi. Olaus Magnus behövde emellertid analogien med Egypten. Hans runor blevo i jämförelse med hieroglyferna mindre märkvärdiga, följaktligen trovärdigare. Han använder sin vetenskapliga apparat för att med analogiens hjälp styrka, att hans observationer, skildringar och påståenden äro eller kunna vara sanna och han själv trovärdig.

Bild 4. Längst till vänster synes Trollhätte vattenfall i Göta älv. "Forsens dån" är markerat med vertikala streck. Vätern är av bildtekniska skäl hoptryckt, men mynningarna till de från Dalsland och Värmland kommande floderna ha markerats upptill på bilden. Bebyggelsemarkeringen till vänster om dessa flodmynningar är Frändefors i Dalsland. Av motsvarande lokalteter på Carta Marina äro följande möjliga att lokalisera på denna bild: Längst upp till höger Ärnäs och sydväst därom Lidköping samt i söder Skara, utmärkt genom sin domkyrka med två torn. I mitten synes Kinnekulle, som skymmer en del av båtarna på Vätern. Från söder flyta två älvar, av vilka den ena måste vara Lidan. — Nedre delen av bilden upptages av schematiska avbildningar av fasta fornminnen utan närmare lokalisering. Det är möjligt att portalen på denna bild är Olaus Magnus rekonstruktionsförslag av Källby hallar. Vinjettbild till Olaus Magnus Historia om de nordiska folken, bok 1, kap. 29.

Men han vill gå längre. Han grubblar över runalfabetet, dess ursprung och ålder. Häröfvet han givetvis ingenting, utöfvet vad han sagt om de korsmärkta stenarna, och vad han läst ut af Saxo. Men samma energi, som han ägnade åt att söka belysa de märkliga vädersolarna med hjälp af litteraturen, lägger han ned på att få runalfabetet litterärt belyst. En hopplös uppgift,

och likväl är hans försök för den svenska runforskningen en tändande gnista. Hans 36:e kapitel Om goternas alfabet är ett sammelsurium av excerpter. Huvudsakligen hämtas de ur Perottus stora bok *Cornucopia*, *Ymnighetshornet*. Först kommer i anslutning till brodern, Johannes Magnus, en pastisch på Perottus (i *Baselupplagan* 1536, spalt 513, rad 33 o. följ.). Så följer, som Grape (i ovannämnda arbete, sid. 71) påpekat, en *Saxo-reminiscens* jämte en fortsättning på citatet från brodern. Därefter följer åter ett ordrätt Perottus-citat (ur spalt 515, rad 44 o. följ.) — fortfarande utan att någon källa anges — om Egyptens hieroglyfer som jämförelsematerial till våra bomärken eller vad det nu kan vara som föresvävat honom. En uppgift om skrift på björknäver för militärt bruk är ett riktigt påpekande, vilket i sin tur föranleder ett jämförande citat från Petrus Martyr (Dec. III, lib. 8), dock föga korrekt återgivet. Sedan följer en uppgift som kan vara riktig om tillredning av bläck eller tusch. Efter en patriotisk utvikning, som återkommer på flera ställen, avslutas det hela med litet plock ur Plinius och slutligen en hänvisning till Perottus (spalt 220, rad 38 o. följ.) gällande årsräkningen i Rom. Sannolikt är detta första bokens sista kapitel av ganska sen tillkomst.

Då Olaus Magnus under resorna i sitt hemland kommer till Källby i Västergötland och vid bygravfältet ser tre runstenar, av vilka troligen två äro kullfallna, kanske sönderslagna, erfar han en känsla av pietet. Många år efteråt, när han skriver sina kapitel om runorna, kommer åter den känslan över honom — i Rom hade den fått ytterligare näring — och på en portal, som kan vara hans rekonstruktion av Källby hallar, bild 4, skriver han med runor: *Antikua serua! Bevara fornminnena!* Den maningen riktas här för första gången till hans landsmän. Olaus Magnus är på detta sätt en ropandes röst, och svensk kulturforskning och kulturminnesvård av i dag kan icke nog värdera, att han så småningom blev hörd. På detta går jag emellertid icke in, då min avsikt endast varit att på några få punkter söka uppvisa den verklighet som ligger bakom Olaus Magnus framställning.